

Dekonštrukciu možno najvšeobecnejšie chápať ako literárnovednú orientáciu, sformovanú americkými vedcami, inšpirovanými tvorbou Jacquesa Derridu, ktorej v hlavnej miere vďačia za filozofické a operačno-analytické základy pre svoju kritickú reflexiu. Takáto definícia má obmedzujúci charakter, pretože neberie do úvahy iné aspekty a oblasti pôsobenia dekonštrukčného myslenia – ako filozofického hľadiska, stratégie politickej činnosti, všeobecno-metodologickej kritiky základov humanistických vied atď. V zásade tiež opomína činnosť vedcov iných národností, sformovaných v okruhu Derridovho pôsobenia, predovšetkým francúzskych (Agacinski, Benoist, Kofmann, Lacoue-Labarthe, Nancy), ale tiež anglických, austrálskych alebo nemeckých. Predsa sa však zdá, že nikde inde dekonštrukcia nedosiahla taký stupeň dôležitosti, rozšírenia, systematizácie a inštitucionalizácie – rozhodujúcich o sformovaní jej modelovej formy – ako práve medzi literárnymi vedcami, pôsobiacimi v Spojených štátoch.¹

Nadšenci tam dekonštrukciu v krajných prípadoch brali ako školu tajomného poznania s univerzálnou vysvetľujúcou mocou, alebo naopak – jednoducho ako neopakovateľnú príležitosť začleniť vlastný kritický diskurz do „slobodnej hry“ signifikácie, oslobodenej od vedeckých požiadaviek prísnosti a racionality. Odporcovia ju naproti tomu pokladali alebo za druh mafistického zoskupenia vedcov, snažiacich sa ovládnuť disciplínu, ako aj rozum menej kritických poslucháčov sugestívnou rétorikou podania svojich z gnozeologického hľadiska zvláštnych a pedagogicky škodlivých názorov, alebo inokedy tiež za manifestáciu neškodného „derridadaizmu“, ktorého hedonistický nihilizmus mal naplňovať kompenzačnú funkciu pre literárnych vedcov, znudených jalovosťou svojich minucióznych skúmaní, znechutených marginalitou svojho postavenia alebo nepodstatnosťou svojho vedenia.² Tak či onak, sektársko-ludická atmosféra, vyplývajúca z povrchnej fascinácie alebo principiálneho zatratenia, sprevádzala dekonštrukciu od začiatku, práve tak jej pridávajúc na sláve a popularite, ako aj pričiňujúc sa o minimali-

¹ Najlepšie to dosvedčuje názor Jacquesa Derridu, ktorý postrehol, že dekonštrukcia je v Európe pokladaná za americký produkt (hoci ani on, ani de Man nie sú Američanmi) a že dokonca on sám zvykol brať dekonštrukciu ako niečo špecificky americké, ľahko a natrvalo asimilované inštitúciami univerzitného vzdelávania a hlboko zviazané s charakterom americkej kultúry. Z jeho hľadiska „je tautológiou hovoriť o dekonštrukcii v Amerike – dekonštrukcia je Amerikou“ (por. resumé fragmentu Derridovej prednášky Dekonštrukcia v Amerike, predneseného na jeseň 1984 v Irwine, napísané J. Hillisom-Millerom v jeho príspevku na sympóziu Marxism and Deconstruction, „Genre“, Special Topics: 9, Deconstruction at Yale, Ed. by R. Schleifer and R. C. Davis vol. XVII, No 1/2, Spring/Summer, 1984, s. 87). Ďakujem prof. dr. Michałowi Głowińskému za láskavé upozornenie na toto číslo „Genru“.

² Por. o.i. ABRAMS, M. H.: The Deconstructive Angel. „Critical Inquiry“, 3, 1977; DONOGHUE, D.: Deconstructing Deconstruction. „New York Review of Books“, June 1980; LENTRICCHIA, F.: After the New Criticism. Chicago 1980; KEEFER, M. H.: Deconstruction and the Gnostics. „The University of Toronto Quarterly“, 1, 1985. Por. tiež poznámku de Mana o často nesprávnych prezentáciách dekonštrukcie „zľahčovanej na neškodnú akademickú hru alebo obvinenie dekonštrukcie ako teroristickej zbrane“ (MAN, Paul de: Preface. In: Allegories of Reading. New Haven and London 1979, s. X).

záciu hodnôt jej poznávacích výsledkov, ktorých podstatnú dvojznačnosť, t.j. vlastnosť nerozhodnuteľnosti, je niekedy veľmi ťažké oddeliť od dvojznačnej aury jej spoločenského fungovania.

V už dvadsaťročnej histórii dekonštrukcie (ktorá nota bene nechce byť ani teóriou, ani metódou, ani školou) možno vydeliť tri fázy, koniec-koncov typické pre dejiny každej teórie v širokom chápaní: obdobie konštitutívneho vývoja, inštitucionalizácie a adaptácie a kritických prepracovaní. Za okamih okázalej inaugurácie tohto smeru sa všeobecne uznáva referát „Štruktúra, znak a hra v diskurze vied o človeku“, prednesený Derridom na konferencii, ktorá sa pod názvom „Jazyky literárnej vedy a humanitné vedy“ konala na jeseň v roku 1966 na univerzite Johna Hopkinsa.³ Živý ohlas a taktiež narastajúci záujem, aký tam vzbudili myšlienky a analytické procedúry Derridu, po prvý raz sformulované na americkej pôde, stimulovali rovnako nasledujúce filozofove práce, ktoré sa objavili v neskorších rokoch a zakrátko boli preložené do angličtiny,⁴ ako aj energickú výskumno-didaktickú aktivitu skupiny vedcov Yaleskej univerzity, hlavne Paula de Mana, Jamesa Hillisa Millera a Geoffreya H. Hartmana. Za orientačný dátum uzavretia tejto prvej, zakladateľskej a výskumnej fázy dekonštrukčnej literárnej vedy treba uznať rok 1979. Vtedy sa objavila antológia *Deconstruction and Criticism* (braná ako oneskorený manifest tejto „školy“), obsahujúca texty de Mana, Millera, Hartmana, Blooma a Derridu (ktorý určitý čas v Yale prednášal) a venovaná vo väčšej alebo menšej miere Triumfu života, nedokončenej Shelleyho poéme. V tom istom roku boli vydané taktiež: najdôležitejšia z de Manových dekonštrukčných kníh *Allegories of Reading*, obširna antológia postštrukturalistických prác *Textual Strategies* s inštruktívnym Harariho úvodom; a tiež tretia dôležitá kolektívna kniha *Martin Heidegger and the Question of Literature*, konfrontujúca derridovskú dekonštrukciu s heideggerovským projektom deštrukčnej poetiky.

Druhú fázu, fázu analytickej kodifikácie a vážnej kritiky, svedčiacej o významnej, už ustálenej pozícii novej orientácie, určujú metakritické knihy, ktoré jej boli výlučne alebo v prevažnej miere venované. Mám na mysli práce Balseyho a Lentricchia z roku 1980; dve Cullerove knihy (z roku 1981 a 1982); dve knihy Norrisa (z 1982 a 1983); a knihy Leitcha z 1983 a Goodhearta z 1984.⁵ V tomto období sú vydané taktiež knihy hlavných vedcov

³ DERRIDA, J.: *Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences*. In: *The Structuralist Controversy: The Languages of Criticism and the Sciences of Man*. Ed. by R. Macksey and E. Donato. Baltimore 1972. (Český preklad *Struktúra, znak a hra v diskursu vied o človeku*. In: DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukcii*, Archa 1993, přel. M. Petříček jr., s. 177–186 – pozn. prel.)

⁴ Tu je zoznam najdôležitejších Derridových prác preložených do angličtiny: *De la grammatologie*, Paris 1967 – *Of Grammatology*. Transl. and Preface G.Ch. Spivak, Baltimore 1974; *L'écriture et la différence*, Paris 1967 – *Writing and Difference*. Transl. A. Bass, Chicago 1978; *La voix et le phénomène*, Paris 1967 – *Speech and Phenomenon*. Transl. D. B. Allison, Evanston 1973 (český preklad v J. DERRIDA, *Texty k dekonstrukcii*, cit. vyd. – pozn. prel.); *La dissémination*, Paris 1972 – *Dissemination*. Transl. with an Introduction B. Johnson, Chicago 1981; *Positions. Entretiens avec Henri Ronse, Julia Kristeva, Jean-Louis Houdebine, Guy Scarpetta*. Paris 1972 – *Positions*. Transl. A. Bass, Chicago 1981; *Marges de la philosophie* – Paris 1972 – *Margins of Philosophy*. Transl. A. Bass, Chicago 1982. V anglickom preklade sa okrem toho objavilo množstvo iných menších spisov Derridu, publikovaných rovnako v časopisoch, ako aj v samostatných edíciách.

⁵ BALSEY, C.: *Critical Practice*. London 1980; LENTRICCHIA, F.: *After the New Criticism*. Chicago 1980; CULLER, J.: *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. Ithaca-New York 1981;

tejto orientácie; okrem spomínaných tu treba vymenovať aspoň mená Barbary Johnson, Josepha Riddela, Jeffreyho Mehlmana, Shoshany Felman alebo Rodolpha Gasché.

Napokon súčasné obdobie, obdobie adaptácií a kritických transformácií je charakteristické – ako možno usudzovať na základe čítania časopisov – úsilím o rozšírenie operačného dosahu pôsobenia dekonštrukcie rovnako na doteraz nepreskúmané terény literárnej vedy, ako aj exteriorizáciou jej metód na pôdu iných disciplín. A taktiež ide o konfrontáciu jej hlavných predpokladov s koncepciami súčasnej teórie vedy na jednej a teórie umenia na druhej strane; nakoniec pokusmi využitia jej kľúčových myšlienok v úlohách nového vzdelávacieho programu.⁶

V súčasnej podobe je dekonštrukcia predmetom prednášok a zložkou univerzitných učebných osnov; dekonštrukčné práce sú zasa stálou zložkou či dokonca dominujúcou časťou popredných časopisov a almanachov americkej literárnej vedy („New Literary History“, „Critical Inquiry“, „Modern language Notes“, „Diacritics“, „Glyph“, „Yale French Studies“, „Boundary 2“, „Sub-stance“, „The Georgia Review“ a i.). Predmetná bibliografia dekonštrukcie zahŕňa do tohto času prinajmenšom niekoľko stoviek položiek; najvýznamnejšie knihy, ktoré s ňou vo väčšej či menšej miere súvisia, tvoria už nie malú knižničku a samotný systematický výklad dekonštrukcie býva spravidla hrubým zväzkom. Dvadsať rokov je predsa v histórii literárnovedných doktrín 20. storočia úplne zrelý vek. Mnohé tiež poukazuje na to, že dekonštrukcia – nakoľko to bolo možné v prípade smeru definujúceho sa hlavne negáciou predpokladov a metód dovtedajšej vedy – má už etapu konsolidácie a kryštalizácie vedeckého programu za sebou. Neskoré Derridove práce, ako sa uznáva, skôr dopĺňajú než spochybňujú skoršie kategorické formulácie. Smrť Paula de Mana, vedľa Derridu druhého otca-zakladateľa dekonštrukcie v Amerike a Eugenia Donata, významného organizátora a inšpirátora postštrukturalistickej literárnej vedy, taktiež okrem iných zreteľov boli stabilizujúcimi činiteľmi tohto smeru v doterajšej podobe. Napokon, aj samotný vznik systematizujúcich metakritických prác Cullera, Norrisa alebo Leitcha, ako aj ich dosť blízke výsledky (v základných otázkach) boli rovnako potvrdením tohto stavu vecí, ako aj činiteľom, podstatne sa pričiňujúcim o jeho utvrdenie.

CULLER, J.: On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism. Ithaca-New York 1982; NORRIS, CH.: Deconstruction: Theory and Practice. London 1982; NORRIS, Ch.: Deconstructive Turn. London 1983; LEITCH, V. B.: Deconstructive Criticism. An Advanced Introduction. New York 1983; GOODHEART, E.: The Skeptic Disposition in Contemporary Criticism. Princeton 1984. Okrem týchto prác, využitých v tejto štúdii, treba vymenovať prinajmenšom: JAMESON, F.: The Political Unconscious. Narrative as a Socially Symbolic Act. Ithaca-New York 1981; NORRIS, Ch. The Contest of Faculties. Philosophy and Theory after Deconstruction. London 1985; GASCHÉ, R.: The Tain of the Mirror. Derrida and the Philosophy of Reflection. Chicago 1986; ARAC, J.: Critical Genealogies. Historical Situations of Postmodern Literary Studies. New York 1987.

⁶ por. o. i. SPIVAK, G. Ch.: Revolution That As Yet Have No Model: Derrida's „Limited Inc“, „Diacritics“. Winter 1980; ULMER, G. L.: The Post-Age, „Diacritics“, Fall 1981; MACCANNELL, D.: The Time of the Sings. Bloomington 1982; Innovation/Renovation. New Perspectives on the Humanities. Ed. I. Hassan, S. Hassan. Wisconsin 1983; THIER, A.: Words in Reflection. Modern Language Theory and Postmodern Fiction. Chicago 1984; FELPERIN, H.: Beyond Deconstruction. The Uses and Abuses of Literary Theory. Oxford 1985; SCHOLES, R.: Textual Power. Literary Theory and the Teaching of English. New Haven 1985; BUTLER, Ch.: Interpretation, Deconstruction and Ideology. Oxford 1986.

Táto situácia dovoľuje v krátkom príspevku zaoberať sa iba tým, čo je najpodstatnejšie. Treba rezignovať zvlášť z výkladu literárnovedného kontextu: nielen takých zrejmych referenčných rámcov pre dekonštrukciu, ako sú štrukturalizmus a hermeneutika, ale aj estetiky recepcie v jej rôznorodých podobách, psychoanalýzy, teórie rečových aktov a radu teoretických iniciatív, ktoré sa obvykle zahŕňajú pod spoločné meno postštrukturalistickej literárnej vedy.⁷ Treba však mať na pamäti, že ich vzájomné pôsobenie a tiež dekonštrukčná metóda formulovania vlastných tvrdení spôsobom kritickej analýzy iných koncepcií spôsobuje, že mnoho náhľadov dekonštrukcie by sa dalo jednoduchšie a zrozumiteľnejšie predstaviť, keď sa o nich uvažuje v takomto rámci. Treba si len uvedomiť, že s ohľadom o.i. na neskorú recepciu štrukturalizmu, jeho úlohu (zo začiatku hlavného negatívneho referenčného rámca) spĺňala na americkej pôde, čiastočne zástupne, Nová kritika – ako dominantná a vtedy najviac inštitucionalizovaná podoba praxe literárnej vedy – a práve jej metódy a predpoklady sa stali v prvom rade objektom dekonštrukcie. Treba tiež z nevyhnutnosti nechať bokom charakteristiku jednotlivých variantov dekonštrukcie, rozvinutých o.i. de Manom, Hillisom Millerom alebo Hartmanom, aby sme vymenovali tých najznámejších. Jednako treba vedieť, že každý z nich prejavoval trochu odlišné tematicko-metodologicko-terminologické preferencie, ktoré v dôsledku rozlišovali ich stanoviská taktiež v podstatných rysoch.

Filozofická tvorba Jacquesa Derridu je nepochybne nespochybnovaným prameňom dekonštrukcie v literárnej teórii. Netreba však z toho vyvodzovať, že táto výskumná orientácia je výsledkom obvyklej adaptácie či prekladu Derridových myšlienok do jazyka literárnej vedy. Americkí vedci sem vniesli osobitný vklad, hlavne v oblasti analýzy rétorických spôsobov organizácie textu a teórie čítania; a samotný Derrida by zasa nemohol určite akceptovať množstvo riešení, ktoré aplikujú (napríklad chápanie dekonštrukcie ako metódy čítania alebo tiež zachovanie odlišnosti a určitého privilegovania pozície disciplíny). Okrem toho si treba všimnúť, že kľúčový pojem dekonštrukcie implikoval trochu iný zmysel v kontexte striktnie filozofickom, rovnako tradičnom, ako aj v rámci súčasných rozrôznených koncepcií (Platóna, Kanta, Rousseaua, Hegla, Nietzscheho, Husserla, Heideggera, Austina, Wittgensteina, Lévinasa a i.), na ktoré sa polemickým, alebo – zriedkavejšie – súhlasným spôsobom odvolával Derrida, formujúc svoje názory. Niečo iné zas znamenal v kontexte semioticko-literárnovednej problematiky a spochybňovaných alebo rozvíjaných skorších koncepcií (hlavne neskorých Barthesových spisov, koncepcie intertextuality Kristevy, semiotických spisov Peirca, diel Burka alebo Bachtina). Preto bude Derridova koncepcia zrekapitulovaná len v nevyhnutnej miere; v troch nasledujúcich bodoch, uchopujúc

⁷ Vzťahy dekonštrukcie so súčasnými filozofickými a literárnovednými trendami obsiahne opisujú uvedené metakritické knihy. Por. tiež: HOY, D. C.: *The Critical Circle. Literature, History and Philosophical Hermeneutics*. Berkeley 1978, s. 77–84 (Gadamer-Derrida); SAID, E. W.: *The Problem of Textuality*. In: *Beginnings: Intention and Method*. Baltimore 1978 (Foucault – Derrida); SULEJMAN, S. R.: *Introduction: Varieties of Audience – Oriented Criticism*. In: *The Reader in the Text. Essays on Audience and Interpretation*. Ed. S. R. Sulejman, I. Crosman. Princeton 1980 (estetika recepcie – dekonštrukcia); FISH, S.: *With the Compliments of the Author: Reflections on Austin and Derrida*. „Critical Inquiry“, No.4, 1982; SEUNG, T. K.: *Structuralism and Hermeneutics*. New York 1982, s. 268n; EAGLETON, T.: *Literary Theory, An Introduction*. Minneapolis 1983.

cich problémy s najväčšími, ako sa nazdávam, praktickými a teoretickými dôsledkami pre dekonštrukciu. Bude reč konkrétne o najvšeobecnejšom zmysle filozofického projektu Derridu; o hlavných aspektoch jeho filozofie jazyka; o operačnom význame dekonštrukčnej stratégie a úloh „nerozhodnuteľných“ pojmov, ktoré s ňou súvisia.

Hoci dejiny dekonštrukcie svedčia o praktickej inštitucionalizácii smeru v rámci literárnej vedy, ťažko prehliadnuť fakt, že podstatný – a deklarovaný – zmysel tejto kritickej teórie spočíva, takpovediac, v celkovom „prehodnotení všetkých hodnôt“; to znamená v spochybnení nielen iných literárnych teórií, ale aj doteraz všeobecne akceptovaných pojmov, metód, predpokladov a niekedy aj zmyslu samotnej disciplíny. Táto kritika už priniesla plodné výsledky: umožnila nové uchopenie mnohých základných problémov (hlavne reprezentácie, mimetickosti a fiktívnosti); vniesla inšpirujúce myšlienky do typológie foriem a koncepcií diskurznych formácií; nastolila novým spôsobom otázku subjektivity a autobiografickosti; sproblematizovala zložité vzťahy medzi literatúrou a kritikou (v jej širokom chápaní). Predovšetkým však obrátila pozornosť vedcov na nevyhnutnosť kritickej analýzy procesov legitimizácie aplikovaných metód a teórií, a taktiež ich nesystematizovaných a nevedomých predpokladov, ktoré podstatnou mierou podmieňujú a niekedy dokonca výrazne determinujú formu a vlastnosti predmetu poznania. Z tejto bohatej problematiky je možné sa na tomto mieste zamerať len na dva problémové okruhy, ktoré sú koniec-koncov najčastejšími objektami dekonštrukčných analýz. Sú to: štatút textu a problém textuality a tiež štatút interpretácie a problém možnosti čítania. Zodpovedajúc záujmom týchto výskumných perspektív, dekonštrukcia býva definovaná alebo ako určitá poetika „dvojakého spojenia“ čiže technická procedúra analyzovania aporetickej logiky textu, alebo aj ako metóda či spôsob čítania.

Nasledujúcich päť bodov o dekonštrukcii je teda pokusom o artikuláciu piatich téz podľa možnosti v zároveň stručnej a čitateľnej podobe, ktoré podľa môjho názoru rozhodujú o metodologickej radikálnosti tejto orientácie. Friedrich Nietzsche písal, že často jedinou cestou k obráteniu všeobecnej pozornosti na nejakú pravdu alebo problém je jej prezentácia v podobe obľudného paradoxu.⁸ Dekonštrukciu okrem iného možno chápať ako experimentálnu zmenu hľadísk; vedome extravagantný, rétoricky rafinovaný, patetický a v uzáveroch extrémny, spôsob hovorenia o kľúčových problémoch literárnej vedy. Vo výraznej štylistickej príznakovosti týchto textov možno preto vidieť cieľavedomú snahu, smerujúcu k zotretiu príliš pevnej hranice, oddeľujúcej literatúru od kritiky a k presadzovaniu iného štýlu literárnovedného písania, bližšieho literatúre a starým tradíciám umenia interpretácie. Vo zvláštnej stratégii čítania, odhaľujúcej neobvyklú logiku, ktorej sú skúmané texty podriadené, bez ohľadu na to, na čom zjavne nástoja a čo explicitne vyhlasujú – treba vidieť zaujímavý pokus o spochybnenie azda najnehybnejšej literárnovednej paradigmy, určenej myšlienkou celistvosti textu a jeho chápania ako nositeľa stabilného (hoci skrytého a komplikovaného) zmyslu a zároveň kritickej činnosti, zameranej na správne vysvetlenie tejto formálno-významovej integrity jednotlivých diel. V radikálnej metodologickej kritike nevedome prijímaných predpokladov (pretože sú uznávané za prirodzené alebo samozrejmé), ku ktorej v dôsledku spravidla dospieva,

⁸ Por. NIETZSCHE, F.: *Ludzkie arcyłudzkie*. Prel. K. Drzewiecki. Warszawa 1910, t. I, § 307.

treba napokon vidieť snahu o zvýraznenie myšlienkových ťažkostí týchto koncepcií, obrátenie pozornosti na antinómie, ktoré sú v nich skryté, ako aj ich vzájomnú podmienenosť, ktorá býva obyčajne priveľmi ľahko opomíňaná alebo neutralizovaná – krátko povediac, doceniť hodnotu reflexie o najvšeobecnejších podmienkach pestovania odboru. Videný v tejto perspektíve by teda bol tento kritický smer nie náhodnou reakciou na pociťovaný impas literárnej vedy. Isteže, samotná dekonštrukcia definitívne nevyvádza literárnu vedu z tohto impasu. Avšak robí ho určite niečím podľa možnosti problematickým na zničenie. „Diskurz kritiky je k r i t i c k ý – hovorí Hartman – dovoľuje nám uchovať, ale nie substancializovať naše ilúzie.“⁹

1

Ako pobadal Richard Rorty – jeden z nemnohých kritických sympatizantov dekonštrukcie spomedzi filozofov – nezvyčajná sila Derridovho filozofického projektu vyplýva z premyslenia dôsledkov jednoduchého postrehu: *filozofia je druhom písania*.¹⁰ Doteraz – v krátkosti rezumujem Derridovo stanovisko – filozofi síce píšu, ale nie sú ochotní priznať, že by to mohlo rozhodujúcou mierou podmieňovať okruh a charakter ich činnosti. Naopak, chápuc písanie ako nevyhnutný nástroj mediácie (čím viac sa zdá byť neutrálnym, tým lepšie), obyčajne definujú špecifiku svojich úloh s (nenáhodným) opomenutím úlohy písma, alebo všeobecnejšie, jazyka – pretože sú obrátené bezprostredne k fundamentálnym poriadkom významu, myšlienky, rozumu alebo Slova. Filozofia vo svojej štandardnej, profesionálnej podobe sa teda usiluje, dá sa povedať, ignorovať alebo potrieť svoj textuálny štatút; avšak rovnako stopy tohto úsilia, ako aj faktická úloha jazyka, môžu byť odhalené dekonštrukčným pozorným čítaním, odkrývajúcim rozmanité spôsoby, vďaka ktorým nevedome aplikované figúry a rétorické stratégie jazyka deformujú a rozkladajú explicitne sformulované filozofické programy.

Nobilitácia rétorickej „mašinérie“ jazyka sa, samozrejme, nedeje bez dôsledkov pre štatút literatúry a literárnej kritiky. Kompetencie kritika v oblasti techník rétorickej analýzy – doteraz neveľmi docenené – ho teraz stavajú do úlohy hlavného experta výskumov všetkých diskurznych disciplín. Naproti tomu literatúra, predsa len vedomá si svojej oddávna rétorickej povahy, sa uvedomele presúva k centru diskurzného poľa, odkiaľ musí byť postupne vytisnutá kvôli svojej podmienenosti filozofickými predpokladmi, ktoré nevedome potvrdila. Dekonštrukcionisti, nerezignujúc na udržanie odlišnosti oboch oblastí, často ukazujú vzájomnú závislosť a ich premenlivú hierarchiu, obracajú pozornosť najmä na samovyvracajúce sa efekty aporetickej logiky, aká charakterizuje ich pôsobenie. Pre tento spôsob čítania – podľa Rortyho trochu „podozrivo staromódny“ – sú potrebné dve prostoduché osoby rozličného druhu:

„profesionálny filozof, ktorý sa cíti byť osobne dotknutý návrhom, že by on sám mohol byť podriadený textuálnym determinantom, a naivná výrobkyňa literatúry, ktorá otvorí

⁹ HARTMAN, G. H.: Crossing Over: Literary Commentary as Literature. „Comparative Literature“, Summer 1976.

¹⁰ Por. RORTY, R.: Philosophy as a Kind of Writing. „New Literary History“, 1, 1978.

ústa, keď sa dozvedá, že jej dielo môže byť podopierané filozofickými opozíciami. Filozof sa pokladá za hovoriaceho priesračným, čistým, priehľadným jazykom. Poetka živí nespomínanú nádej, že sa jej úprimný denníček bude publiku páčiť. Obaja sú prestrašení, keď dekonštrukcionista odhaľuje, že každý z nich používal zložené idiomy, za ktoré vďaka tomu druhému. Obom sa z tejto vedomosti rozpadá všetko na kúsky. Ich slová ovláda divoký neporiadok a ich hlasy sa zlievajú v neumlkajúcom androgýnnom skučení. Dekonštrukčná intervencia znovu vytvorila dokonalé, rozširujúce sa nerozhodnuteľno (undecidable).“¹¹

Tento fiktívny príklad dobre ilustruje určité, do očí bijúce, vlastnosti výskumného postoja dekonštrukcionista. Porovnanie odlišuje predstaviteľov filozofie a literatúry, pretože diskurzy oboch týchto oblastí dodávajú modelové pozície dvoch aspektov (zdanlivo nimi rozdelených) sémantickej organizácie, vlastných každému textu (písmo, ako hovorí Derrida, je vždy húštinou filozofie a literatúry).¹² Povaha spätnej väzby, ktorá je charakteristická pre ich spoločné objavovanie sa v rozmanitých variantoch – doslovné a figuratívne, konštatívne a performatívne, referenčné a rétorické – je tu objektom pozorných a podrobných úvah. Stereotypné stanoviská, využitie v tomto prípade, predstavujú hlavný smer analytickej reflexie, smerujúcej v prvom rade ku kritike samozrejmosti (t.j. toho, čo je bezprostredné a bezpredpokladové), k dekonštrukcii „dogiem“ – rovnako zdravého rozumu, ako aj filozofického a literárnovedného vedenia. Profesionálny diskurz filozofa charakterizuje presvedčenie o neutrálnosti média a viera v bezprostrednú referenciu k tomu, čo je mimo všetkých reprezentácií; prirodzená literátova dikcia, ako sa zdá, spočíva v uznaní poetickej „inej reči“ za afilozofickú a aintelektuálnu. Prvý opomína rolu písma (écriture) ako „pôvodnej“ mediatizácie a primárnej, diferencujúcej aktivity a zároveň jazyka, ktorý je výsledkom tohto prvotného procesu. Druhý neberie do úvahy nevyhnutné skryté predpoklady rozličného, i najvšeobecnejšieho charakteru, ktoré dokonca aj keď vystupujú v najtriviálnejšej podobe (všeobecných hypotéz o skutočnosti), nesú stopy metafyzických opozícií.

Skúmanie funkcií týchto opomenutých činiteľov, ktoré skryto ovládajú diskurzy, sa opiera o odhalenie faktického charakteru samotných opozícií a role písma vo všeobecnosti. Preto je podľa Derridu myslenie západnej filozofickej tradície vždy štruktúrované v termínoch opozícií: bytia/ničoty, podstaty/javu, vnútorného/vonkajšieho, skutočnosti/nápodoby, veci/znamu, dobra/zla, pravdy/klamu, ducha/hmoty, duše/tela, života/smrti, prírody/kultúry, vedomia/nevedomia, bezprostredného/sprostredkovaného, identity/diferencie, reči/písma, označovaného/označujúceho atď. Avšak tieto opozície nie sú založené na polarizácii rovnocenných a odlišných elementov, ale sú zostavené hierarchickým a hodnotiacim spôsobom; konkrétne tak, že prvý z týchto pojmov má v každej dvojici primárny a pozitívny charakter, zatiaľ čo druhý – sekundárny a negatívny. A takto hierarchické opozície, ovládajúce západnú filozofiu, privilegujú neustále kategórie podobného

¹¹ Por. RORTY, R.: Deconstruction and Circumvention. „Critical Inquiry“, No. 1 (September) 1984.

¹² Por. DONATO, E.: The Idioms of the Text: Notes on the Language of Philosophy and the Fictions of Literature. „Glyph. Johns Hopkins Textual Studies“, 2, (1977).

typu: jednoty, identity, bezprostrednosti, pravdy, dobra, podstaty... a bytie charakterizujú vždy termínmi prítomnosti.¹³

Derridova kritika je sústredená na zdanlivo marginálnom prípade takýchto asymetrických usporiadaní: na privilegovaní hovoreného slova pred písaným, kde sa uznanie primátu prirodzenej reči bezprostredne spája s možnosťou odhalenia pravdy a bezprostrednou prítomnosťou toho, čo jestvuje; kde teda možno v jednom akte rozpoznať podstatné rysy tejto filozofickej pozície, spájajúcej (v termínoch Derridu) fonocentrizmus s logocentrizmom a metafyzikou prítomnosti. Všeobecne prijatý model komunikácie má podľa neho f o n o c e n t r i c k ý charakter, to znamená, privilegujúci hlas na úkor písma (pokladaného za mystifikujúcu náhradu reči), a signifikát na úkor signifikantu (chápaného ako neutrálne médium pre poriadok myšlienok). Skrátka, v tomto tradičnom prístupe je reč chápaná ako proces bezprostredného a spontánneho uchopovania významu. Potieranie signifikantov v reči (ktoré je implicitne potieraním písania) má podstatné filozofické dôsledky; spájajúc „možnosť objektivnosti, t.j. opakovateľnosť manifestácie s primátom významu pred javom“¹⁴ – sa preto stáva základnou podmienkou idey pravdy. Takýmto spôsobom dáva fonocentrická opcia základ l o g o c e n t r i c k e j pozícii, spočívajúcej vo viere v bezprostrednú prítomnosť významu, v uznaní primátu a privilegovaného štatútu rozumu, ktorý sa zdanlivo zaobíde bez pomoci jazyka vo výskume fundamentálnej pravdy. Najjednoduchším a zároveň najvýrečnejším príkladom všadeprítomnosti a vzájomnej závislosti fonocentrizmu, logocentrizmu a metafyziky je pre Derridu akt recepcie vlastnej reči (s'entendre parler), a taktiež situácia bezprostredného rozhovoru, kde sa počutie a rozumenie zdajú byť totožnými, signifikanty sa naproti tomu stierajú vo svojej prirodzenej priehľadnosti, otvárajúc subjektu bezprostredný prístup k jeho vedomiu; kde hovoríme, čo chceme povedať a vieme, čo hovoríme.

*„jazykový systém, spojený s foneticko-alfabetickým písmom, je tým, vo vnútri čoho môže byť utvorená logocentrická metafyzika, charakterizujúca zmysel bytia ako prítomnosť. Tento logocentrizmus, táto e p o c h a plnej reči je vždy umiestňovaná v zátvorkách, s u s p e n d o v a n á, naproti tomu je z podstatných dôvodov potláčaná každá reflexia o pôvode a štatúte písma (...)“*¹⁵

2

Derridove názory o povahe a funkciách jazyka nie sú vyvodzované nikdy priamo, ale vždy v priebehu dekonštrukčnej analýzy dominantných pozícií; v tomto prípade všeobecných koncepcií signifikácie, spájajúcich sa principiálne s tradičným chápaním jazyka ako nomenklatúry a taxonómie. Hlavné zložky jeho stanoviska o jazyku ako systéme diferencií, o nepodmienenosti významu, o nevyhnutne figuratívnom charaktere jazyka – sú obsiahnuté v kritických reflexiách textov de Saussura, Austina a v nadviazaní na myšlienky Hegla, Heideggera a Nietzscheho.

¹³ Por. DERRIDA, J.: Štruktúra, znak a hra...; tiež DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 12n.

¹⁴ CULLER, J.: On Deconstruction, s. 108. Por. DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 7–8.

¹⁵ DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 43.

Tu je najstručnejšia schéma aplikovaných úvah. De Saussure definuje jazyk ako systém znakov. Znaký sú arbitrárne a diakritické; každý z nich je charakterizovaný nie svojimi esenciálnymi, špecifickými vlastnosťami, ale diferenciami – čo v dôsledku vedie k záveru, že „v jazyce existujú pouze rozdíly bez pozitivních termínů“.¹⁶ V dôsledku prijatia nemotivovanej povahy znaku a koncepcie jazyka ako systému diferencií vzniká paradoxný pojem ustanovenej stopy (trace) so štruktúrou nekonečného vzťahovania sa ako možnosti spoločnej všetkým systémom signifikácie.¹⁷ V tomto zmysle teda nejestvuje v jazyku žiadny základný element; preto stopa, či skôr obrys (v zmysle obrýsu niečoho na niečom) samotný nejestvuje („jestvovat“ znamená byť, byť jednotou, byť-prítomným“¹⁸), ale sa len manifestuje v hre diferencií písania. V Kurze všeobecnej lingvistiky však pojem znaku je pozitívnym termínom. Spočíva v rozlíšení medzi tým, čo je zmyslové a tým, čo je pojmové (zlučuje „pojem a akustický obraz“), v rozlíšení takého druhu, že niekedy sugeruje spojenie dvoch samostatne jestvujúcich vecí, z ktorých prvá sa zdá ovládať druhú, obidve však suspendujú písmo – podstatnú zložku jazyka:

*„...písmo je samo o sobě vniřnímu systému jazyka cizí (...) Jazyk a písmo jsou dva odlišné znakové systémy, přičemž druhý existuje výlučně proto, aby reprezentoval první. Předmět lingvistiky není vymezen kombinací psaného a mluveného slova, jejím jediným předmětem je slovo mluvené.“*¹⁹

Naproti tomu písmo je vonkajším doplnkom, reprezentáciou reprezentácie, len technickým prostriedkom zápisu a uchovania znaku. Keď však treba definovať relačný charakter jazykových jednotiek, vtedy sa ukazuje, že písmo, v texte Kurzu systematicky degradované, predstavuje najlepšiu ilustráciu univerzálnych vlastností jazyka.²⁰ Odtiaľto závery Derridových úvah spejú k prevráteniu a preformulovaniu hierarchickej opozície reči a písma postrehom, že ak aj je písmo definované len vlastnosťami, ktoré sa mu tradične pripisujú, tak reč možno pokladať za určitú formu písania (v širšom zmysle). Tento nový, hlavný zmysel písania, archi-písania alebo proto-písania, teraz zahŕňa starú opozíciu a umiestňuje ju v novom kontexte.

Argumentácia Derridu smeruje k odhalieniu rozporu medzi radikálnymi implikáciami koncepcie jazyka ako systému diferencií a súčasnou afirmáciou „logocentrizmu“ v koncepcii znaku; ďalej k demonštrácii špecifickej logiky, ovládajúcej neriešiteľnú hru medzi týmito prístupmi na príklade opozície reč/písmo; a napokon k určitému druhu riešenia respektíve tematizovania týchto rozporov vďaka zopakovaniu tohto postupu na metateoretickej úrovni, ktorý tu má viesť od lingvistiky ku gramatológii ako vedy o písme a textualite v ich najvšeobecnejších významoch. Nejde tu teda, čo treba zdôrazniť,

¹⁶ SAUSSURE, F. de: Kurs obecné lingvistiky. Odeon 1981. Prel. P. Čermák, s. 148. O historickom význame tejto koncepcie jazyka vid' LALEWICZ, J., SAUSSURE, F. de: Program lingvistiky neredukcionistickej. In: U prahu współczesności. Z dziejów doktryń antypozytywistycznych. Pod. red. B. Skargi, Wrocław 1978.

¹⁷ Vid' DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 46n. Por. tiež CULLER, J.: On Deconstruction.

¹⁸ DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 167.

¹⁹ SAUSSURE, F. de: Kurs obecné lingvistiky, s. 58–59.

²⁰ Ibid., s. 127n; DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 43n.

o pokus dokázať prvotnosť písma pred rečou (v bežnom význame); hoci, ako priznávajú dokonca i sympatizanti, neskrotný sklon filozofa k využívaniu všetkých asociačných možností pre svoj cieľ prispel najmä v *De la grammatologie* k nejasnosti v tejto otázke. Ide o určitý princíp skúmania, spočívajúci na odhaľovaní modelových foriem hlavných vlastností oboch antagonistických foriem skúmaného javu v tom, čo je vedľajšie a sekundárne. Okrem toho ide o odhalenie neobvyklej logiky suplementarity (bude o nej reč nižšie), ktorá zvnútra trhá klasické princípy myslenia. Napokon ide o zachytenie primárneho procesu časopriestorovej diferenciácie, tej *diférence* (*différance*), ktorá, ako sa pokúša Derrida ukázať, je základom a podmienkou toho, čo sa zdá byť bezprostredným a prítomným. Bezprostredná prítomnosť významu alebo vedomia je z tohto hľadiska ilúziou, vytvorenou v dôsledku potlačenia diferencovaných štruktúr, ktorým vďaka za svoje jestvovanie.

Ak čítanie Kurzu poslúžilo Derridovi, najvšeobecnejšie povedané, k analýze významu elementárnych prvkov jazyka ako systému diferencií, tak čítanie Austinovej práce *How to Do Things with Words* bolo využité v zásade na vysvetlenie otázky významu výpovede analýzou systému rečových aktov. Ako je známe, Austin začína svoje skúmania rozlíšením dvoch tried výpovedí: konštatívnych, čiže normálnych výpovedí, ktoré môžu byť pravdivé alebo nepravdivé; a performatívnych výpovedí (pokladaných doteraz za marginálne a deviačné prípady pseudoviet), ktoré pod toto kritérium nespádajú a ktorých vyslovenie je zároveň vykonaním toho, o čom je reč. Kritérium pravdy/nepravdy poukazuje na vzťah, ktorý je vždy záväzný; kritérium vhodnosti/nevhodnosti, ktorému sú podriadené performatívne výpovede, má naproti tomu charakter spoločenskej konvencie, inštitucionálneho uznania – môže sa teda zmeniť zároveň so zmenou podmienok výpovedí. V priebehu dokazovania sa však ukazuje, že v istom zmysle sú všetky (aj konštatívne) výpovede „infikované“ performativitou: s ohľadom na to, že ich možno brať ako performatívne akty konštatácie, že postranne spĺňajú taktiež akty typicky performatívne, že napokon sú všetky podriadené kritériu vhodnosti. Analýza, začatá opozíciou medzi normálnymi vetami a deviačnými formami, teda vedie k uzávieru, že konštatívne výpovede fakticky môžu byť špeciálnym prípadom všeobecnej performativity.²¹ Vynára sa tu jav, na ktorý často dekonštruktívne operácie poukazujú, keď vnútorná diferencovanosť vlastností výpovedí je hypostázovaná ako diferencia medzi rozdielnymi empirickými typmi výpovedí.²²

Zavrhuje opozíciu hovorenia a konania, Austin zavádza koncepciu iného diferencovania rečových aktov – vzhľadom na ich lokučnú, illokučnú a perlokučnú silu. Význam výpovede je tu v zásade vysvetlený s ohľadom na akceptáciu konvenčnej procedúry, a teda s ohľadom na svoju kontextovú podmienenosť (Austin však zastáva aj kritérium významu všeobecnej intencie pre vedomie subjektu v akte výpovede a vzťahy medzi týmito kritériami sú predmetom osobitnej pozornosti Derridu). Austinovým cieľom je odlišenie „vážnych“ výpovedí prirodzeného jazyka ako základných, podriadených krité-

²¹ Vid' DERRIDA, J.: *Signature Event Context*. In: *Margins of Philosophy* (český preklad in: DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukcii*, cit. vyd., s. 277–307: *Signatura událost kontext – pozn. prel.*).

²² Vid' JOHNSON, B.: *Różnica krytyczna*. Prel. M. Adameczyk. „Pamiętnik literacki 1986, zv. 2.

riu pravdy/nepravdy a rešpektujúcich konvenčnú procedúru ich akceptovania, od „nevážnych“ fikčných výpovedí, scénických výpovedí, citátov atď. – ako odvodených, imitujúcich skutočné rečové akty a parazitne závislých od ich napĺňania.

Derridova argumentácia tu smeruje k ukázaniu dvoch vecí. Po prvé, ak je podmienkou významu naplnenie konvenčnej, opakovateľnej procedúry, tak „imitačnosť“ (v jej najvšeobecnejšom význame) nie je odvodeným fenoménom vo vzťahu k „originálnej“ výpovedi, ale naopak: je jej podmienkou možnosti. Akákoľvek jazyková sekvencia môže byť významová a zrozumiteľná len natoľko, nakoľko je opakovateľná, nakoľko môže byť reprodukovaná v rôznych situáciách rôznymi osobami. Iterabilita – špecifický princíp, odhalený Derridom, ktorý bezpodmienečným spôsobom viaže opakovanie s inakosťou, rozdielom a zmenou – je tu uznávaná za hlavnú podmienku inteligibility so značnými filozofickými dôsledkami. Z tohto hľadiska je o.i. „neopakovateľnosť“ iným menom pre úplnú a bezprostrednú prítomnosť; a opakovateľnosť – nevyhnutnou podmienkou zrozumiteľnosti.²³ Po druhé, ak význam a ilokučná sila výpovede závisí v podstatnej miere od kontextu a jeho identifikácie, tak teória rečových aktov musí byť schopná principiálne predvídať a špecifikovať každú eventuálnu vlastnosť kontextu, ktorá by mohla mať vplyv na úspešnosť danej výpovede. Ako si tiež všimol Austin, „celistvý rečový akt v celistvej rečovej situácii je iba aktuálnym javom, ktorý napokon musíme byť schopní objasniť“.²⁴

Avšak celistvý kontext nemožno obsiahnuť ani prakticky, ani teoreticky (kvôli jeho nevyčerateľnosti v opise a svojbytnosti nových kontextov, ktoré samotné tieto opisy inaugurujú). Význam je teda kontextovo podmienený, ale samotné kontexty nemôžu byť uzavreté alebo ohraničené. Derrida píše:

„Takéto je moje východisko: žiaden význam nemôže byť určený mimo kontextu, ale nejestvuje plne nasýtený kontext (v anglickom texte doslova stojí: „žiadny kontext nedovoľuje naplnenie“, „no context permits saturation“ – pozn. prekl.). To, čo tu opisujem, nie je bohatstvom substancie, sémantickou plodnosťou, ale skôr štruktúrou, štruktúrou zvyšku alebo iterácie.“²⁵

Preto namiesto významu, daného v texte a odhaľovaného v akte čítania alebo interpretácie, Derrida navrhuje uchopenie významu významu ako „nekonečnej implikácie“, chápanej ako proces diseminácie, ktorý je protikladný kontrolovanej polysémii jazyka.

Myšlienkový pochod v eseji Biela mytológia (aby sme sa v tomto prípade uspokojili len so všeobecným záverom²⁶), ktorá je venovaná analýze úlohy metafory vo filozofickom diskurze, prebieha, všeobecne vzaté, podobným spôsobom a prináša tiež podobné

²³ O iterabilite por. DERRIDA, J.: Limited Inc. Trans. S. Weber. „Glyph“, 2/1977, s. 190, 200–201, 241–249. O filozofických implikáciách viď FISH, S.: With the Compliments of the Author...

²⁴ AUSTIN, J. L.: How to do Things with Words. Second Edition, ed. J. O. Urmson, M. Sbisá. Oxford 1976, s. 148.

²⁵ DERRIDA, J.: Living On. Transl. J. Hulbert. In: Deconstruction and Criticism. Ed. H. Bloom et al. New York 1979, s. 81. Viď tiež CULLER, J.: On Deconstruction, s. 123.

²⁶ DERRIDA, J.: Bílá mytologie. In: tenže. Texty k dekonstrukci, s. 196–277. Por. tiež Ricoeurovu diskusiu s názormi Derridu: P. Ricoeur, Meta-foryczne i meta-fizyczne, prel. T. Komendant, „Teksty“ 6, 1980.

dekonštrukčné výsledky. Metafora, pokladaná za marginálny prostriedok či nepodstatný ornament prvotne doslovného jazyka, ovláda, ako sa ukazuje, celé pole „západnej metafyziky“; a priehľadnosť referenčného jazyka je odhalená ako výsledok zatretia alebo zabudnutia na jeho fundamentálne figuratívny charakter. Asymetria binárneho modelu – reči a písma, konštatívneho a performatívneho, doslovného a figuratívneho – a druh spätnej väzby, vystupujúci medzi jeho členmi, tvoria neriešiteľnú štruktúru s neustálou osciláciou významov a nestabilnú, neustále sa meniacu hierarchiu, ktorú s neúnavnou dôslednosťou a nástoječivosťou odhaľujú dekonštrukčné čítania.²⁷

3

Dekonstrukcia, čiže demontáž. Najjednoduchší význam dekonštrukcie je tiež najbližší zaužívanému chápaniu analýzy literárnymi vedcami v jej etymologickom význame skúmania a rozboru.²⁸ Z tohto hľadiska je možné dekonštrukciu charakterizovať jednoducho ako vo východisku rigoróznou analytiku textuality. V prvej verzii De la grammatologie Derrida používal ešte iné vymedzenie: pojem deštrukcie v heideggerovskom význame, a teda ako svojho druhu „očistenie“ fundamentálnej štruktúry od neskorších vrstiev diskurzu, ktoré ju mystifikujú a potláčajú.²⁹ V poslednej verzii De la grammatologie je používaný, spolu s dekonštrukciou, pojem de-sedimentácie (ktorý je odvodený z husserlovského pojmu sedimentácie – usadzovania alebo zhustnutia). V tomto zmysle by dekonštrukcia bola – citujem Harariho definíciu – „prejdením cesty medzi textuálnymi vrstvami so zámerom podnietenia a odhalenia zabudnutých alebo driemajúcich usadenín významu, ktoré narástli a usadili sa v látke textu; technikou rozvrstvenia (de-sedimentácie) textu so zámerom opätovného vyláženia na povrch toho, čo v ňom už bolo vpísané do jeho textúry“³⁰.

Citované definície poukazujú na úvodný, „archeologický“, alebo tiež nietzscheovsky povedané, genealogický rozmer jej kritickej činnosti, identifikujúcej antinomické, ale vždy aj hierarchické princípy sémantickej organizácie, ktoré skryto ovládajú význam konkrétneho textu a na jeho povrchu sa odhaľujú často v podobe dvojznačnosti, rozpornosti, nekoherencie alebo nezrozumiteľnosti. V špeciálne spektakulárnych prípadoch celá dekonštrukčná operácia rozvíja akoby iba deštrukčný potenciál, zahrnutý v nevinných a marginálnych formuláciách kľúčových „nerozhodnuteľných“ pojmov. Takou je úloha „suplementu“ v Rousseauovom texte, ktorý je tam využívaný na charakteristiku vzťahov medzi prírodou a kultúrou, rečou a písmom, kopuláciou a masturbáciou, na ich vzájomné oddelenie, protipostavenie a hierarchizovanie; zároveň signalizuje fakticky v texte prebiehajúci proces rozkladu a špecifického prevrátenia týchto opozícií.³¹ Takúto dekon-

²⁷ Príklady dekonštrukčných stratégií a štýlov čítania obsahujú do poľštiny preložené práce Derridu, de Mana, Donata („Pamiętnik Literacki“, 1986, zv. 2, 3) a Riddela a Cullera (tamže, s. 1987, zv. 4).

²⁸ Vid' JOHNSON, B.: Różnica krytyczna; S. Cichowicz, Bez złudzeń, „Teksty“, 3, 1975.

²⁹ Vid' SPIVAK, G. Ch.: Translator's Preface. In: DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. XLIX.

³⁰ HARARI: J.V.: Introduction. In: Textual Strategies. Perspectives in Post-structuralist Criticism. Ed. by J. V. Harari. Ithaca-New York, s. 37. Por. DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 86.

³¹ Vid' DERRIDA, J.: Of Grammatology, kap. ... That Dangerous Supplement., s. 141–164.

štrukčnú funkciu spĺňa u Platóna „pharmakon“, u Kanta „parergon“, u Mallarmého „hymen“ alebo u de Saussura už spomínané „písmo“. Derrida sa pokúša ukázať, že v každom z týchto prípadov prebieha v rámci textu vnútorná kritika explicitnej argumentácie; „nerozhodnuteľnosti“ (nazývajú sa takto kvôli analógii s určitými vetami, ktoré – podľa Gödelovho tvrdenia – hoci patria do systému, nie sú odvoditeľné z jeho axióm, čo rozhoduje o neúplnosti daného logického systému) patria k argumentácii, ale nie je ich možné vpísať do binárnych opozícií, hoci predsa len zostávajú medzi nimi – čo má napokon za následok ich rozklad a premenu, reštruktúraciu celého systému, bez zavedenia tretieho termínu alebo využitia vzhľadom k textu vonkajších metód jeho rozboru.

Dôležitou vlastnosťou týchto operačných kategórií – a všetkých ostatných z derridovského slovníka: diferencie (différance), archipísania, stopy, diseminácie atď. – je to, že n e m ô ž ť b y ť s p o z o r o v a n é p i s a t e ľ o m (ako slepá škvŕna na očnej sietnici) a byť nejakým spôsobom reflexívne tematizované – pretože sú tým, čo z principiálnych dôvodov musí jeho kontrole unikať. Ako poznamenáva Derrida,

*„spisovateľ píše v jazyku a v logike, ktorých systém, pravidlá a život jeho diskurz z definície nemôže bezvýhradne ovládnuť. Iba ich používa, dovoľujúc, aby ho tento systém istým spôsobom a do istej miery ovládal. A čítanie musí vždy smerovať k určitému, spisovateľom nepredvídanému vzťahu medzi tým, čím vládne a tým, čo spomedzi foriem jazyka, ktoré používa, ovládnuť nemôže. Tento vzťah nie je určitým kvantitatívnym rozdelením tieňa a svetla, slabosti a sily, ale je významovou štruktúrou, ktorú musí kritické čítanie vytvoriť.“*³²

Táto úvaha znie ako vzdialená ozvena hermeneutického hesla: „porozumieť autorovi lepšie, než rozumel on sám sebe“.³³ Isteže, zdá sa, že dekonštrukcia operuje na analogickej úrovni, keď konfrontuje to, čo je bezprostredne aplikované alebo nevedome predpokladané, s explicitne vedenou argumentáciou textu. Taktiež nepodceňuje tradíciou vypracované hermeneutické spôsoby čítania. Avšak prináša úplne iné výsledky. Na povrch vyvodené protirečivé poriadky významov vytvárajú definitívne efekt neuzavretia, nerozhodnuteľnosti a disperzie zmyslu zbaveného kontextových hraníc – a tým aj možnosti prekročenia diferencujúcej aktivity jazyka. Nie je ťažké tiež spozorovať, že samotné operačné kategórie sú určené týmito ambivalentnými, vnútorne protirečivými sémantickými črtami (v tomto sú niečím podobné „tekutým pojmom“, o ktorých písal svojho času Lévi-Strauss v Úvode k dielu Marcela Maussa). Vlastnosti výskumného nástroja tu neoddeliteľne súzvučia s charakteristikou predmetu poznania. Takže aj z tohto ohľadu je teda nevyhnutné zavádzanie dekonštrukčných operátorov neustále z textúry skúmaného objektu. Tento postreh umožňuje vybadať racionálne odôvodnenie význačnej črty dekonštrukčných stratégií úzko spätých s „vyšetrovanými“ textami, a tiež Derridom mnohonásobne formulovaného názoru, že ich nemožno charakterizovať odtrhnuto od praxe čítania; podľa neho nejestvuje a nemôže byť žiadna univerzálna metóda dekonštruovania.

³² DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 153.

³³ O filologicko-filozofických dejinách tohto hermeneutického hesla viď BRONK, A.: Rozumienie-dzieje - język. Filozoficzna hermeneutyka H. G. Gadamera. Lublin 1982, s. 279–287.

Dekonštrukčná textuálna stratégia (písania/čítania), postulovaná ako premenlivá, mnohoraká a nedefinovateľná, „musí – dvojným gestom, dvojnou viedou, dvojným psaním – p r e v r a c e t klasické opozície a p r e s t a v o v a t systém jako takový“³⁴ – sa stala v priebehu teoreticko-kritickej činnosti, čo je nevyhnutné, fakticky zinsitucionalizovanou ako odlišiteľná, špecifická a opakovateľná metóda čítania. V uchopení Jonathana Cullera (ktoré sa už stihlo stať bezmála klasickou definíciou), rezumujúceho dekonštrukčnú prax ako vzorec štandardnej aktivity, vyzerá nasledovne:

„ (...) dekonštruovať také opozície ako prítomnosť/neprítomnosť, reč/písmo, filozofia/literatúra, doslovné/metaforické, centrálné/marginálne neznamená zničiť ich, dochádzať k nejakému novému monizmu, podľa ktorého musí byť len neprítomnosť, písanie, literatúra, metafora alebo marginalita. Dekonstruovať opozíciu znamená zrušiť a premiestniť ju, aby bola situovaná inak. Schematicky vzaté to vyvoláva niekoľko odlišných manévrov:

/A/ ukázať, že opozícia je metafyzickou alebo ideologickou impozíciou /1/ zdôraznením jej predpokladov a úlohy, ktorú zohráva v systéme metafyzických hodnôt – úloha, ktorá si môže vyžadovať dôkladnú analýzu množstva textov – a /2/ ukázaním, ako je v textoch, ktoré ju artikulujú a opierajú sa o ňu, podryvaná.

Ale /B/ zároveň túto opozíciu udržujeme /1/ tým, že ju používame v rámci argumentácie (charakteristiky reči a písma alebo literatúry a filozofie nie sú chybami, ktorým sa treba vyhnúť, ale podstatným prameňom dokazovania) a /2/ jej opätovným prevráteným zavedením, v ktorom nadobúda odlišný štatút a význam. Keď sú písmo a reč odlišné ako dve verzie všeobecného protopísania, opozícia nenesie tie isté implikácie ako vtedy, keď je písanie chápané ako technická a nedokonalá reprezentácia reči. Diferencia medzi doslovným a figuratívnym, podstatná v diskusii o fungovaní jazyka, funguje iným spôsobom, keď dekonštrukčné prevrátenie identifikuje doslovný jazyk ako figúru, ktorej figuratívnosť má byť zabudnutá, ako vtedy, keď sa figúra chápe ako odchýlka od správnej, normálnej doslovnosti.“³⁵

V súvislosti s týmto potrebujú tri otázky pádne zdôraznenie. Po prvé, dekonštrukcia nič neodvrhuje. Nesmeruje k eliminácii dominantného štýlu myslenia v kategóriách binárnych opozícií – namiesto toho ich vpisuje do rámca systému podmienení, ktorý sama odhalila a ktorý reinterpretuje podľa svojho vedenia o aporetickej logike signifikácie, ktorá v textoch najrozličnejšieho druhu fakticky funguje. Taktiež nediskvalifikuje jestvujúci repertoár analyticko-interpretáčnych pojmov a techník – avšak situuje ho v kontexte, ktorý dovoľuje to, čo sa zdá byť závažné, prirodzené či mimo diskusie, podrobiť kritickej problematizácii, odhaľujúcej historické a kultúrne procesy legitimizovania takýchto pojmov a tvrdení. Táto kritika sa nepýta, „čo táto veta znamená“, ale: „Z čoho sa splodila?“, „Čo predpokladá?“³⁶ Po druhé, dekonštrukcia neproklamuje ani myšlienku „nezmyselnosti“ textu, ani úplnú slobodu čitateľov pri pripisovaní textu ľubovoľných významov. Oproti

³⁴ DERRIDA, J.: *Margins of Philosophy*, s. 329. (Texty k dekonstrukcii, s. 304.)

³⁵ CULLER, J.: *On Deconstruction*, s. 150.

³⁶ JOHNSON, B.: *Translator's Introduction*. In: DERRIDA, J.: *Dissemination*, s. XV.

tomu spochybňuje presvedčenie o existencii určitého jednotného významu a možnosť jeho správneho a, aby sme tak povedali, definitívneho výkladu („text znamená viac než jedným spôsobom a na rozličných úrovniach explicitnosti“³⁷). A napokon po tretie, dekonštrukcia neašpiruje na štatút objektívnej vedy a na ustálenie nespochybniteľného vedenia. Je principiálne antidogmatickou, vedomou si tiež podmienenosti vlastnej pozície, ako aj možnosti objavenia sa iných prečítaní a z poznávacieho hľadiska plodnejších kritických stratégií.³⁸

4

„N i e j e n i č m i m o t e x t u“ („il n'y a pas de hors-texte“) – hovorí Derrida³⁹ – a treba to iste chápať v oboch významoch: rovnako v tom, že text nemá mimo seba nijaký základ a všetky vonkajšie referencie sú ilúziami či „fatamorgánami“ rétorických stratégií jazyka; ako aj v tom, že text nemá hranice a textualita v najvšeobecnejšom význame je taktiež vlastná spôsobu bytia toho, čo je skutočné. Text je v tomto novom chápaní fragmentom, vyrezaným z poľa tejto univerzálnej textuality. V jeho charakteristike, ako si nie je ťažké všimnúť, kulminujú vlastnosti kľúčových pojmov derridovského slovníka. Hoci ich repertoár je rozsiahly, nie všetky spĺňajú rovnako dôležitú rolu v dekonštrukčnej stratégii. Najvšeobecnejšie vzaté, možno ich zoskupiť okolo troch najdôležitejších jazykových procesov: diferencie, diseminácie a suplementácie.

Diferencia, *différance*, je neologizmus (evokujúci zároveň významy slov: *différer* – diferencovať sa, odkladať; *différent* – odlišný, rôzny; *différend* – rozpor názorov; *différence* – rozdiel), zavedený kvôli charakteristike časopriestorovej diferenciácie,⁴⁰ objavujúcej sa v základoch taktiež toho, čo sa zdá byť bezprostredné a prítomné a dávajúcej svoje charakteristické vlastnosti všetkým nad ňou nadstaveným procesom sémantickej organizácie. Je „hrou, vytvárajúcou diferencie“, tak ako archi-písmo je „spleťou stôp“ a textualita „tkaninou štepov“. Takéto charakteristiky dovoľujú rozmyšľať o ich analogických funkciách na jednotlivých jazykových rovinách. Ako ukazuje už niekoľkokrát citovaný Culler, pojmy štepu a štiepenia (v záhradnícko-medicínsko-grafických významoch) sa vyznačujú neobvyklou rôznorodosťou a schopnosťou šírenia sa. V týchto kategóriách možno reprodukovať celú dekonštrukčnú mapu „západnej metafyziky“, ešte raz možno opísať všetky apórie medzi diskurzami, nanovo definovať dekonštrukčnú stratégiu; všetko, dá sa povedať, sa môže stať potenciálnym štepom alebo štiepením, keď sa od neho začala klasifikácia vecí a vzťahov. Z tohto hľadiska je aj text tkaninou štepov a rozštiepeným písaním⁴¹ – rozštiepeným menovite zvlášť dvoma procesmi: rozsevom významu, čiže *d i s e m i n á c i o u* a zaštepovaním, čiže *s u p l e m e n t á c i o u*. Oba majú dôležitý význam, ktorý ľahko pochopíme, ak uvážime, že diseminácia implikuje

³⁷ Ibidem.

³⁸ Vid' LEITCH, V. B.: *Deconstructive Criticism*, s. 178–182.

³⁹ Vid' DERRIDA, J.: *Of Grammatology*, s. 158; tenže: *Dissemination*, s. 328.

⁴⁰ Vid' DERRIDA, J.: *Diférance*. In: *Texty k dekonstrukcii*, s. 146–177.

⁴¹ Vid' CULLER, J.: *On Deconstruction*, kap. II, par. 3: *Grafts and Graft*, s. 134–155. Por. DERRIDA, J.: *Dissemination*. II. časť, par. 10: *Grafts, a Return to Overcasting*, s. 350–351.

teóriu intertextuality a suplementácia ovláda okrem iných všetky javy autotematizmu, autoreferencie a metatextovosti.

Pojem diseminácie (*dissémination*) – evokujúci významy samočinného rozsevu, tendencie neohraničeného rozširovania sa a rozhadzovania v tomto procese – je Derridom charakterizovaný vo vzťahu k pojmu polysémie, na ktorý, ako enigmaticky hovorí, „sa nedá zredukovať“.⁴² Rozsiahle úvahy, venované Sollersovým *Drame* a *Nombres* ukazujú, že tu máme do činenia s procesom, ktorý je protikladný voči nevyčerpanej sémantickej úrodnosti a akumulácii javov z oblasti polysémie.

„Polysémia vždy vytvára svoje zmnohonásobenia a premeny vo vnútri daného horizontu, prinajmenšom určitého integrálneho čítania, ktoré neobsahuje žiadnu absolútnu trhlínu, žiadne nezmyselné odchýlky – horizontu definitívnej parúzie významu, ktorý je napokon dešifrovaný, prejavnený, sprítomnený v bohatom súbore jeho determinácií. (...) Pojem polysémie sa teda nachádza vo vnútri hraníc prekladu, vo vnútri objasňovania alebo vypočítavania prítomných významov. Jeho záležitosťou je obsluhovanie diskurzu. Jeho štýlom – tento reprezentujúci povrch. Zabúda, že jeho horizont je ohraničený. Diferencia medzi diskurzívnou polysémiou a textuálnou disemináciou je práve samotnou diferenciou, „nezmieriteľnou diferenciou“. Jednako v tej miere, v akej sa význam reprezentuje, zjednocuje, vyslovuje a je schopný určenia, stiera túto diferenciu a odhadzuje ju bokom. (Diferencijúca) štruktúra je bezpodmienečnou podmienkou sémantiky, ale sémantika nie je sama osebe štruktúrálna. To, čo je semenné, sa, naopak, rozosieva bez stáleho zostávania sebou samým a bez vracania sa k sebe samému. Jeho skutočná angažovanosť v rozdelení, jeho zapletenosť v multiplikácii, ktorá sa vždy deje so stratou až po smrť, je tým, čo ho konštituuje ako také v jeho životnom rozšírení.“⁴³

Z tejto metaforickej charakteristiky nie je ľahké vydolovať vlastnosti, umožňujúce dôkladnú definíciu javu. Napriek tomu možno bez väčšieho rizika omylu povedať, že disperzia zmyslu, vyplývajúca z diferencijúcej textuálnej energie, zmnoženie významov, zanikajúcich a tvoriacich sa v závislosti od neustále sa meniacich kontextov a (teoretická) nemožnosť ich uzavretia či ohraničenia – sú vlastnosťami disemináčného procesu, ktoré vedú bezprostredne ku skúmaniam zviazaným s kategóriou intertextuality, ak nepočítame koncepciu Harolda Blooma,⁴⁴ ktorú by však bolo treba správnejšie chápať skôr ako určitú verziu teórie vplyvov. Naproti tomu sú však v dekonštrukcii nepochybne prijímané – so všetkými radikálnymi dôsledkami – všeobecný zmysel a základné prvky tejto myšlienky: iterabilita jazykových jednotiek a ich schopnosť obrodzovania sa s novou silou v nových kontextoch; kľúčová rola citátu (alebo štepu) ako modelovej jednotky; koncepcia textu ako splete rôznorodých (a teda protikladných) rádov výpovedí; napokon všeobecné rozoznanie situovanosti vo svete, sformovanom rozličnými druhmi diskurzu, ktoré sa navzájom rovnako formujú, ako aj zotierajú. Uznatie usadenia textu

⁴² DERRIDA, J.: Signatura událost kontext. In: *Texty...*, s. 303.

⁴³ DERRIDA, J.: *Dissemination*, s. 350–351.

⁴⁴ BLOOM, H.: *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. London 1973; tenže: *A Map of Misreading*. New York 1975.

v tomto intertextuálnom priestore tu implikuje podstatnú zmenu v jeho charakteristike: namiesto potvrdzovanej jednoty treba súhlasiť s heterogenitou textu, stabilnú hierarchickú štruktúru vytláča – ako sa uznáva – „pluralita“ meniacich sa centier organizácie; napokon predpokladaná integrita významu sa ukazuje byť ilúziou vzhľadom na nevyhnutnosť spochybnenia pojmu kontextu ako uzavretého a dostatočného systému referencie.

„*Pojem supplementu* (zvyčr. R. N.) – píše Derrida o poslednej z uvažovaných kategórií – ukrýva dva významy, ktorých koexistencia je práve tak zvláštna ako nevyhnutná. Supplement dodáva seba samého, je prebytkom, je plnosťou, obohacujúcou inú plnosť, najplnšou mierou prítomnosti. Kumuluje a akumuluje prítomnosť. Takýmto spôsobom sa umenie, techné, obraz, predstavovanie, konvencia stávajú supplementami prírody, ktorých charakter je obohatený touto úplne kumulujúcou funkciou. (...) Ale supplement dopĺňa. Iba dodáva, aby zastupoval. Dáva sa alebo natíska sa na – m i e s t o – n i e č o h o; ak ho vyplní, tak je vyplnením určitej prázdnoty. Ak reprezentuje a vytvára obraz, je to vďaka predošlému zanedbaniu prítomnosti. Kompenzujúci a zástupný, je supplement dodatkom, podriadeným inštancii, ktorá z a u j í m a – m i e s t o. Ako substitút nie je bežným dodatkom k pozitívite toho, čo je prítomné, netvorí žiadne spestrenie, jeho miesto je v štruktúre označené znakom prázdnoty. Niečo sa môže niekde doplniť, môže sa vyplniť len vtedy, keď dovolí vyplnenie seba samého znakom a zástupcom. Znak je vždy supplementom samotnej veci.

Tento druhý význam supplementu nemôže byť oddelený od prvého. (...) Každý z dvoch významov je stieraný alebo sa stáva v prítomnosti druhého diskkrétne nejasným. Ale ich spoločná funkcia sa odhaľuje práve v tomto. Či seba dodáva alebo či seba zastupuje, je supplement v o n k a j š í, mimo positivity, ktorej je do-daný, súc z nej vyobcovaný, musí byť iný než ona, aby ju mohol zastupovať. V protiklade ku k o m p l e m e n t u, ako nám hovorí slovník (Robertov), supplement je ‘vonkajším dodatkom’.⁴⁵

Nevinná vzájomná závislosť významov dodávania a zastupovania v pojme supplementu (suppléer – zastupovať, dopĺňať; supplément – dodatok, doplnenie) v sebe teda skrýva neobvyklú moc a filozofické dôsledky. Uvoľňuje univerzálnu logiku suplementarity, ktorá zvnútra rozkladá tradičný model myslenia v kategóriách binárnych opozícií a vyvoláva, ako si všíma Barbara Johnson, skutočnú revolúciu v logike významu:

„Namiesto ‘A je protikladom B’ máme ‘B je dodatkom a zároveň zástupcom A’. A a B nie sú viac protikladmi, ani nie sú ekvivalentné. V podstate nie sú viac ekvivalentné dokonca ani sami k sebe. Napríklad ‘písmo’ už viac neoznačuje jednoducho ‘slová na strane’, ale skôr celú štruktúru diferencovaných stôp, štruktúru, ktorá taktiež osídľuje reč. ‘Písmo’ a ‘reč’ teda nemôžu byť naďalej stavané do protikladu, ani sa tiež nemôžu stať identickými. Skôr samotné chápanie ich ‘identity’ je spochybnené.”⁴⁶

⁴⁵ DERRIDA, J.: Of Grammatology, s. 144–145, vid’ tiež LEITCH, V. B.: Deconstructive Criticism, kap. Marking the Supplement, s. 169–178.

⁴⁶ JOHNSON, B.: Translator’s Introduction, s. X.

Nadbytočný a nevyhnutný, nebezpečný a záchranný – suplement ovláda skôr spomínané opozície; podmieňuje a charakterizuje každú ľudskú činnosť; napokon je faktickým modelom dekonštrukčnej výskumnej procedúry. Nejestvuje únik pred suplementaritou, možno povedať gombrowiczovsky, ako len do inej suplementarity.

Pri aplikácii na problematiku textu suplementarita konkrétne slúži na rozbor k sebe sa obracajúceho mechanizmu, ako je autoreferencia, autoreflexívnosť, metajazykovosť, ktorý mal tradične ustanovovať alebo utvrdiť identitu, koherenciu a sebestačnosť autonómneho objektu – a tu sa ukazuje, ako uvoľňuje nedostatok, primárnu neidentitu, nemožnosť sebazmocnenia sa a proces regresu do nekonečna akéhokoľvek sebavýkladu.⁴⁷ Uprostred tejto rozľahlej skupiny javov sú hodné zmienky prinajmenšom dôsledky analýzy autoreferenčného mechanizmu textu v prirovnaní k jeho kritickému prečítaniu (ktoré sa, nota bene, taktiež riadi touto logikou suplementarity: ako dodaný diskurz, ktorý však má len dopĺňať to, čo je bezprostredne nedopovedané v samotnom texte). Teda dvojité čítanie tohto druhu vedie k návrhu, ktorý prevracia vzťah medzi textom a jeho interpretáciou ako rovnako legitímny: že totiž analyzujúci text je fakticky vykladaný analyzovaným textom, ktorý implicitne „predvída“ a dokonca „komentuje“ možné úvahy analytika. Tento mechanizmus sa verifikuje na samej kategórii dekonštrukcie. Derrida, dá sa povedať, dekonštruoval „jednoducho“ texty Rousseaua, Austina alebo Lacana. De Man naproti tomu dokazuje, že „dekonštrukcia nie je niečím, čo musíme k samotnému textu dodať, ale je jeho hlavným konštitutívnym činiteľom“;⁴⁸ Hillis Miller zasa argumentuje, že „text na sebe vykonáva akt dekonštrukcie bez akejkoľvek pomoci kritika“.⁴⁹ Dá sa ľahko vytušiť, ako môže táto logika suplementarity ovládať dekonštrukčné metačítania. De Manovo čítanie Derridovho čítania Rousseaua, Fishovo čítanie Derridovho čítania Austina, Johnsonovej čítanie Derridovho čítania Lacana – všetky vedú k záveru o „sebauvedomení“ Derridom dekonštruovaných textov a ich implicitnom poznaní, že to, čo je odhaľované čítaním, „vždy už“ bolo uskutočnené v samom texte.⁵⁰ Týmto spôsobom text, ktorý sa z tohto hľadiska zdá byť „bezmocnou“ spleťou významových elementov, pasívne sa podvoľujúcich čitateľskej invencii, udržiava svoju moc nad subjektom, ovládajúc, ako sa ukazuje, jeho možnú aktivitu.

Dekonstruktivistami používaný pojem textu aktivizuje celú čelať etymologicko-slovníkových významov v ich biologicko-medicínsko-tkáčsko-tlačiarensko-filologických oblastiach, t.j. ako: hmoty, tkaniva, splete, siete, typu tlače (tlačiarenskej litery), graficky fixovanej sekvencie jazykových znakov, tvaru jazykového diela a pod. Kategórie suplementácie a diseminácie (z ktorých prvá je obrátená skôr proti formálno-štruktúrnym

⁴⁷ Vid' o. i. RYAN, M.: Self-evidence. „Diacritics“, No 2 (Summer), 1980; GASCHÉ, R.: Foreword a príspevky iných autorov, venované problému Autobiography and the Subject. „Modern Language Notes“, No 4 (May) 1978.

⁴⁸ MAN, P. de: Semiologia i retoryka. Prel. M. B. Fedewicz. „Pamiętnik Literacki“, 1986, zv. 2.

⁴⁹ HILLIS-MILLER, J.: Deconstructing Deconstructors. „Diacritics“, No 2 (Summer).

⁵⁰ Vid' MAN, P. de: Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism, esej „The Rhetoric of Blindness: Jacques Derrida's Reading of Rousseau“, London 1983. S. Fish, With the Compliments of the Author...“; JOHNSON, B.: The Frame of Reference: Poe, Lacan, Derrida. „Yale French Studies“, No 55/56, 1977.

a druhá skôr proti hermeneutickým tradíciám myslenia o literatúre), slúžia charakteristike textu v jeho novej podobe, vykonávajú dve zložité operácie: dekonštrukciu opozície dielo/text a text/interpretácia. Prvá operácia smeruje k podryvaniu protikladu medzi dielom (ergon) ako duchovným celkom, uzavretým, spojeným a harmonickým, ktorý je verným výrazom autorovej intencie a tvaru predstaveného sveta – a textom ako nedokonalým zápisom, ktorý iba fixuje grafematicko-zvukovo-významovú schému diela a ktorý je oddelený od bezprostredných vzťahov so subjektom a svetom. Vlastnosti, vlastné všeobecne chápanej textuality (nepřítomnosť, dištancia, diferencujúca hra stopových významov v intertextuálnej sieti) charakterizujú rovnako to, čo sa nazýva text, ako aj to, čo sa nazýva dielom. Konceptia diela ako autonómneho, sebestačného estetického objektu, „textu samého osebe“⁵¹ sa ukazuje byť ilúziou prítomnosti, vytvorenou v dôsledku oslabenia toho, čo umožnilo jej vyvolanie: textuálnej „différance“.

„Všeobecne vzaté nejestvuje prítomný text a dokonca ani v minulosti nejestvoval prítomný text (...). Nie je možné predstaviť si text v nejakej pôvodnej alebo modifikovanej forme prítomnosti. Nevedomie textu je už tkaninou čistých stôp, diferencií, v ktorých sú význam a sila zjednotené – textu nikde nepřítomného, skladajúceho sa z archívov, ktoré sú v ť d y u ť transkripciami. Pôvodná reprodukcia. Všetko sa začína od reprodukcie. Vždy už: súbory významu, ktorý nikdy nebol prítomný, ktorého významová prítomnosť je vždy reprodukováaná s oneskorením, n a c h t r ä g l i c h (oneskorené konanie, jeden z kľúčových pojmov freudovskej psychoanalýzy, ktorého mechanizmus je jedným z predchodcov dekonštrukčnej operácie – pozn. R.N.), s odkladom, s u p l e m e n t á r n e; pretože n a c h t r ä g l i c h znamená takisto aj d o p l ň a j ú c i (s u p p l e m e n t a r y).“⁵²

Ako možno usudzovať, konceptia textu tohto druhu je modelovaná, najjednoduchšie vzaté, na pojme citátu ako inter- a metatextového konštruktu. Jeho význam – nikdy nie dostatočne definovaný, nikdy nie definitívny – je zásadne závislý od kontextu, v ktorom funguje. Teda citát – ako (anonymný) citát – nemá žiaden prvotný kontext, vždy tiež môže byť prenesený do iného.⁵³ Naproti tomu skúmaný teoreticky (alebo metodologicky) mimo všetkého kontextu – vôbec nemá význam, alebo, čo je to isté, je vhodný pre najrozmanitejšie interpretácie. To, o čom je reč, sa ešte nevyhnutne nespája s Derridovými myšlienkami; podobné závery vyplývajú o.i. z tézy o závislosti vnemu od kontextu, ktorú sformuloval Cassirer (v rozprave o pojme substancie a pojme funkcie), príbuzné myšlienky možno tiež nájsť u Lévi-Straussa (problém polyvalentného významu totemu) alebo u Gombricha v úvahách o umení predstavovania (to, čo je mnohознаčné a beztvaré, pokiaľ môže, skrýva sa za „clonou ilúzie“). To, čo je mnohознаčné, ako aj to, čo je „beztvaré“ – čiže, všeobecne vzaté, to, čo nie je podobné ničomu určenému, nemožno vôbec uzrieť (alebo mu porozumieť). Keď však je už uvedené do poľa percepcie

⁵¹ Vid' reflexie Derridu, uvádzajúce Plato's Pharmacy. In: Dissemination, s. 63n; tenže, Living On. In: Deconstruction and Criticism, s. 83–88; Por. tiež: BARTHES, R.: From Work to Text. In: Textual Strategies (...).

⁵² DERRIDA, J.: Freud and the Scene of Writing. In: Writing and Difference, s. 211.

⁵³ Vid' DERRIDA, J.: Signatura událost kontext.

alebo vedomia a oklasifikované ako to či ono – deje sa to na úkor jeho iných, rovnako legitímnych foriem; z nevyhnutnosti je znetvorené a falzifikované, predstavované jednostranne a čiastkovo.

Friedrich Nietzsche napísal vo *Vôli k moci*:

„môcť prečítať text ako text bez sprostredkovania interpretácie je najneskoršou formou „vnútornej skúsenosti“, ktorá je možno dokonca nemožnou“⁵⁴.

Bol by som náchylný chápať dekonštrukčnú koncepciu textu ako metodologickú konštrukciu, ktorá je pokusom o artikuláciu intuícii, spätých nie s predinterpretatívnym štádiom textu, lebo to je nemožné, ale s momentom vstupu textu do sveta interpretácie; s jeho, ak tak možno povedať, pôvodnou diferenciáciou, keď sa až načrtáva na horizonte čitateľnosti. Tento prístup teda dôrazne poukazuje na podstatnú úlohu čítania a interpretácie ako aktov spolurozhodujúcich o konštitúcii textu, robiac zároveň možným úvahu o druhej dekonštrukčnej operácii, ktorej bola podrobená opozícia text/interpretácia.

5

Každé prečítanie je neprečítaním (misreading) – táto formula, v diskusii o „hraniciach plurality“⁵⁵ azda najvehementnejšie napádaná, môže byť chápaná ako všeobecná charakteristika smeru úvah o možnosti interpretácie a povahe rozumenia, ako ich zahŕňajú dekonštrukčné analýzy. Kritici dekonštrukcie (Booth, Abrams) ju rozhodne spochybnili, tvrdiac principiálne, že teória čítania, postavená na nej, je protirečivá alebo nespojitá – keďže sama myšlienka chybného prečítania nevyhnutne predpokladá možnosť správneho prečítania. Dekonštrukcionisti, ako už možno anticipovať, blahosklonne vysvetľovali, že „neprečítanie nie je nesprávnym prečítaním, ale chybnosťou alebo deviacnosťou každého prečítania“.⁵⁶ Samozrejماً závislosť chybných interpretácií od „správnej“ sa môže stať problematickou, keď sa na ňu pozrieme z perspektívy logiky suplementarity. Tento spôsob racionalizácie navrhuje Jonathan Culler, ktorý argumentuje, že všetci sa predsa zhodnú na tom, že môžu jestvovať rôzne „správne“ prečítania (a nie sú nikdy identické); a tieto niekedy dokonca značné modifikácie zmyslu sú jednako pokladané za nepodstatné. Možno teda tento fenomén vyjadriť v dekonštrukčnom preštylizovaní, vraviac, že

„rozumenie je špeciálnym prípadom chybného rozumenia, konkrétnou odchýlkou alebo potvrdením chybného rozumenia. Je to chybné rozumenie, ktorého chyby sú pokladané za nevýznamné. Interpretatívne procedúry, účinkujúce v tomto zovšeobecnenom chybnom rozumení, vytvárajú rovnako to, čo bežne nazývame rozumením, ako aj to, čo nazývame chybným rozumením.“⁵⁷

⁵⁴ NIETZSCHE, F.: Wola mocy. Próba przemiany wszystkich wartości (Studia i fragmenty), Przeł. S. Frycz i K. Drzewiecki. Warszawa 1910, s. 298.

⁵⁵ Vid' ABRAMS, M. H.: The Deconstructive Angel (...).

⁵⁶ RIDDEL, J. N.: Re-doubling Commentary. „Contemporary Literature“ (Spring, 1979), vol. 20, s. 242.

⁵⁷ CULLER, J.: C. d., s. 176.

Takáto inverzia môže byť hodnotná a plodná, hoci aj heuristicky a tiež v tom ohľade, že prevracajúc hierarchiu a meniac spôsob videnia núti k novému premysleniu toho, čím fakticky sú a v čom spočívajú procesy legitimizácie, hodnotenia a autoritatívnosti jedného čítania vo vzťahu k inému.

Skutočne, nie je ťažké tiež spozorovať v odlišnosti dekonštrukčnej praxe, čo je viditeľné na prvý pohľad, kritické naladenie voči tradičnému modelu, predpokladom a cieľom tradičného umenia interpretácie. Táto prax často opomína značnú časť sémantickej náplne analyzovaných textov, koncentrujúc sa na marginálne a deviačné zložky, t.j. také, ktoré sa obvykle pokladali za náhodné lapsusy alebo nezámerné chyby v texte. Taktiež za každú cenu neskúma jednotiacu štruktúru ani hlboký zmysel; naopak, rada podčiarkuje nedostatok tematickej identity a neprítomnosť nadradeného či unikajúceho významu. Bolo by však unáhlené chápať túto zvyklosť výlučne ako prejav extravagancie, vyplývajúcej z prílišnej rafinovanosti alebo z túžby po originalite. Štandardný spôsob postupu kritiky vyplýva, všeobecne vzaté, z predpokladu integrálnosti textu, ktorý podmieňuje a legitimizuje interpretačnú stratégiu, smerujúcu k odhaleniu toho, čo je centrálné, k vysvetleniu zvláštnej jednoty a celistvosti „obsahu a formy“ umeleckého diela. Zručnosť v čítaní a rozumení by potom bola, vo všeobecnom hermeneutickom význame, umením reprodukcie a definitívnej transpozície významu z cudzej situácie do známej, prekladu z nezrozumiteľného textu do čitateľnejšieho, výpoveď niečoho nového v starom a privlastnenom jazyku; bola by, ako to charakterizuje de Man, umením parafrázy. Tu je fragment z jeho úvah, azda najjasnejšie prezentujúci východiskový bod dekonštrukčného stanoviska:

„Parafráza je teda synonymom rozumenia. Spočíva v zložitej a v prípade šikovného čitateľa subtilnej stratégii rozvíjania a vylučovania, pričom najdôležitejšie nie je ani tak to, čo rozvíja, objasňuje a opakuje, ako to, čo opomína. Princíp opomenutia je obyčajne úplne jednoduchý: opomína sa to, čo je nezrozumiteľné. A keď autor pravdepodobne robí to isté, skrývajúc a prevracajúc to, čo stojí v ceste jeho vlastnému významu, spolupôsobenie medzi spisovateľom, vykladačom a čitateľom je zvlášť efektívne. V mene i n t e g r á l n o s t i t e x t u – tento pojem musí byť chápaný zároveň sémanticky ako potenciálna neobvyklosť významu, ako aj esteticky a eticky ako koherencia a dobrá viera v dielo – všetko, čo stojí v ceste tejto integrálnosti, musí byť zotreté. Hodnota interpretátora je závislá od jeho schopnosti prehliadnutia prekážok pri rozumení. Tieto prekážky nie sú vždy očividné; naopak, taktika parafrázy spočíva v boji so zdanlivými ťažkosťami (syntaxe, figuratívnosti alebo skúsenosti) a v ich prezentácii vyčerpávajúcim a presvedčivým spôsobom. Parafráza je najlepšou cestou k odtrhnutiu rozumu od skutočných prekážok a od nadobudnutia legitimity; nahradenia podstatného rozumenia – napodobňovaním jeho performancie. Jej cieľom je rozmazanie, popletenie a skrytie diskontinuity a rozkladu homogenity vlastného diskurzu. (...) A čo sa môže stať, ak raz niekto prevráti étos explikácie a pokúsi sa byť skutočne dôsledný, nahrádzajúc (či prinajmenšom pokúšajúc sa nahradiť) parafrázu niečím, čo by bolo možné nazvať práve autenticky analytickým prečítaním – aby uvidel, čo môže nasledovať?“⁵⁸

⁵⁸ MAN, P. de: Foreword. In: JACOBS, C.: The Dissimulating Harmony. The Image of Interpretation in Nietzsche, Rilke, Artaud and Benjamin, Baltimore 1978, s. IX. Por. tiež výklad tejto problematiky v príspevku A. Burzyňskej, Dekonstrukcia jako krytika interpretaci. „Ruch literacki“, zv. 5/6, s. 1985.

O tom, čo sa vtedy deje, rozprávajú, tu čo najstručnejšie predstavené, dejiny aplikácií dekonštrukčnej procedúry. Text tu už nie je videný ako bod sútoku adresantových praktík a generatívnych pravidiel, ani ako východiskový bod čitateľskej skúsenosti a jestvujúcich konvencií rozumenia; javí sa skôr ako bod prieniku heterogénnych diskurzov, spletený, či – ako kto chce – rozštiepený aporetickou logikou ich spojenia. Pozbavujúc významu adresanta (hoci aj preto, že to, čo je najdôležitejšie, mu prerastá cez hlavu a deje sa za jeho chrbtom) a adresáta (hoci aj v tom ohľade, že každá čitateľská reakcia sa ukazuje byť „vždy už“ zohľadnená v autoreflexívnom potenciáli textu) – text sám nadobúda vlastnosti subjektu: je schopný autoreflexie a je schopný vypovedať všeobecné vety, je tým, čo sa nachádza v základoch a stráži svoju autoritu. Kritik môže v tejto situácii byť iba katalyzátorom dekonštrukčných operácií, ktoré na sebe vykonáva samotný text.⁵⁹ Dalo by sa jednoducho povedať, že mu len rozvážuje a prenecháva reč. Fragment z Prousta, ktorý de Man analyzuje, hovorí „o nadradení metafory nad metonymiou“, ale nepodsúva nijakú určitú interpretáciu tohto vzťahu. Text Rousseaua hovorí, že kultúra je suplementom prírody, ale nenavrhuje žiaden zreteľný výklad tejto formuly atď. Záhadný sľaby veštbá⁶⁰, je mimo pravdy a nepravdy svojich možných historických významov.

*„Pred všetkými zovšeobecneniami na tému literatúry – napísal de Man – musia byť literárne texty prečítané a možnosť prečítania nemôže byť nikdy pokladaná za prirodzenú vec. Je to akt rozumenia, ktorý nemôže byť nikdy pozorovaný ani akýmkoľvek spôsobom opísaný či verifikovaný. Literárny text nie je javom, ktorý by mohol byť uznaný za nejakú formu pozitívnej existencie ako prírodný fakt alebo akt rozumu. Nevedie k žiadnej transcendentálnej percepcii, intuícii alebo vedeniu, ale jednoducho sa odvoláva na rozumenie, ktoré musí zostať imanentné, pretože kladie problém inteligibility v jeho vlastných termínoch. Táto plocha imanencie je nevyhnutnou časťou akéhokoľvek kritického diskurzu. Kritika je metaforou aktu čítania a samotný tento akt je nevyčerpatelný.“*⁶¹

Nemožnosť prečítania, o ktorej hovoria dekonštrukcionisti, nemožnosť logická alebo teoretická, nie empirická – vyplýva z dvojznačnej, logicky nerozhodnuteľnej znakovkej štruktúry; žiadne prečítanie si nemôže nárokovvať na správnosť alebo výstižnosť, keďže rétorický mechanizmus textu vytvára proces, v ktorom je každé prečítanie spochybňované inými, antitetickými významami, ktoré spolupôsobia pri určovaní každého zmyslu. Ako hovorí napríklad de Man,

⁵⁹ Vid' GOODHEART, E.: The Skeptic Disposition in Contemporary Criticism, s. 9–10.

⁶⁰ Por. v tejto súvislosti nasledovnú reflexiu náboženského filozofa: „Boh – píše Jean Lacroix o enigmatických slovách veštbý, ale nahraďme tu toto slovo slovom text – prehovára takým spôsobom, aby si zabezpečil svoju autoritu, neangažujúc sa vlastnou zodpovednosťou: navádza človeka k prevzatíu zodpovednosti bez toho, aby mu udelil nadľudskú autoritu. (...) Apollón, vraviac Krézusovi: „Ak pôjdeš do vojny, zničíš veľkú ríšu“, pritom mu nepovie, že to bude jeho vlastná ríša, použil niečo prechodné medzi slovom a mlčaním, medzi odhalením a zachovaním tajomstva (...)“ Lacroix si ďalej všimá, že „Hérakleitos vysvetľuje materiálnu a skrytú dvojznačnosť významu, odvolávajú sa na štruktúru znaku“ a cituje Maldineyov názor: „Tomu, ktorý dosahuje božskú radu, veštbá ukazuje smer významu, ktorý sa ešte neviazá ani so slobodou, ani s predurčenosťou“. (LACROIX: J.: Historia a tajemnica. Przel. Z. Więczkowski. Warszawa 1966, s. 128–129).

⁶¹ MAN, P. de: Blindness and Insight, s. 107.

„text ako taký *Proffesion de foi* môže byť doslovne nazvaný 'nečitateľným' v tom význame, že privádza k súboru tvrdení, ktoré sa navzájom rozhodne vylučujú“.⁶²

Textu vlastná nečitateľnosť, ktorú neustále odhaľujú dekonštrukčné analýzy, obyčajne spočíva v odhalení mechanizmov typu sebaobsahovania, autotematickosti, nekongruencie a pod. – a v odhalení neurčitých alebo protikladných determinácií významu, ktoré sa zároveň legitimizujú i podrývajú. Odhalenie takejto nerozhodnuteľnej štruktúry vedie do bezvýchodiskovej situácie a k prerušeniu alebo „odročeniu“ ďalšej analýzy; apóriu nemožno prekročiť ani smerom k nejakej prvotnej plnosti alebo pôvodu týchto antinomyckých významov, ani k syntéze, na vyššej úrovni rušiacej ich radikálny antagonizmus.

V kontexte tejto principiálnej nečitateľnosti (alebo nezrozumiteľnosti) textu prístup kritiky ako neprečítania a chybné interpretácie (ktoré môžu byť iba viac či menej plodné alebo prínosné ako iné) už nevyzerá tak šokujúco; naopak, zdá sa byť logickým dôsledkom dekonštrukčnej stratégie, smerujúcej k premene tradičných názorov na tému vzťahu medzi textom a interpretáciou z dôvodu postrehnutia fundamentálnej úlohy čitateľskej skúsenosti a aktu čítania ako základnej kategórie. „Skúmanie literárnych textov – zisťuje aj de Man – je nevyhnutne závislé od aktu čítania“⁶³; a tejto závislosti je podriadená v tej istej miere ako literatúra aj kritika. Prvá – keďže to, čo odhaľujeme v predmete (vlastnosti „literárnosti“, poriadky významu), je závislé od spôsobu poznania, charakteru nástroja výskumov (typu čitateľského aktu) a s nimi súvisiacich predpokladov. V tejto perspektíve je aj to, čo sa javí ako text v čitateľskej skúsenosti, efektom prechodného a (striktne vzaté) neopakovateľného stretnutia toho, čo je nečitateľné, s možnosťami jeho porozumenia; to, čo sa pokladá za text, je teda zloženou aktivitou písania/čítania. Druhá – keďže kritický metatext, chápaný ako nedvojznačná explikácia významov vedecko-informatívnym spôsobom, sa ukazuje byť fakticky iba „metaforou aktu čítania“, „naráciou aktu čítania“ či napokon „alegóriou čítania“⁶⁴; aktivitou neprestajnej a nerozhodnuteľnej oscilácie medzi konštatívnym a performatívnym, doslovným a figuratívnym, medzi spôsobmi, spojenými medzi sebou rovnako v analyzovanom, ako aj v analyzujúcom texte.

Takýmto spôsobom je opozícia text–interpretácia plnosť zmyslu, uloženého v texte versus spektrum jeho možných „správnych“ výkladov, pretvorená na vzťah medzi nečitateľnosťou a neprečítaním (chybnými interpretáciami) a textom ako naturalizovanou verziou určitého typu prečítania a interpretáciou ako naráciou o inom spôsobe jeho čítania. Text je teda v istom zmysle svojou interpretáciou, interpretácia naproti tomu – textom principiálne rétorickej povahy. Z tohto kruhu vzájomných vzťahov nevidieť východisko; pretože nič sa nemôže vymknúť zvodnej hre jazyka, ktorý premenlivo povzbudzuje a sklamáva smerovanie k jednote a poriadku, k prítomnosti a pravde.

„Čítať znamená rozumieť, pýtať sa, poznávať, zabúdať, stierať, deformovať, opakovať – je to, dá sa povedať, nekonečná *prozopopeia*, vďaka ktorej mŕtvi nadobúdajú

⁶² MAN, P. de: *Allegories of Reading*, s. 245 (...)

⁶³ MAN, P. de: *The Resistance to Theory*. „Yale French Studies“, No 63, 1982.

⁶⁴ Viď k tejto téme de Manove úvahy v *The Rhetoric of Temporality*. In: *Blindness and Insight* a v *Allegories of Reading*, s. 57–58.

tvár a hlas, ktorý rozpráva alegóriu ich skonu, dovoľujúc nám volať na nich, aby sa pred nami zjavili. Žiadna úroveň vedenia nemôže zadržať toto šialenstvo, keďže je to šialenstvo slov.“⁶⁵

Z detailných analýz de Mana – ako aj iných významných vedcov tejto orientácie, ktorí kultivujú nové, skutočné „close reading“ – skúmajúcich s „rigoróznou neistotou“ aporetickú logiku textu, by bolo neľahké vyvodiť nejakú „konštruktívnu“ a optimistickú literárnu teóriu. Ich objaviteľské techniky analýzy, intelektuálna rafinovanosť textov a predovšetkým výsledky metodologickej kritiky nepochybne dovoľujú lepšie porozumieť množstvu problémov, vlastných nielen literárnej teórii; taktiež účinne problematizujú – keď sa ich argumenty berú do úvahy – ďalšie prostoduché alebo – naopak – dogmatické praktizovanie tejto disciplíny.

Gerald Bruns v recenzii Cullerovej knihy *On Deconstruction* položil otázku: Čo to vlastne znamená byť dekonštrukcionistom? A zaujímavo odpovedal, že

*„dekonštrukcia je spôsobom konania, opierajúcim sa o presvedčenie, že jediným únikom z našej radikálnej časovosti existencie je ponechanie dialektického pohybu medzi eupóriou a apóriou vďaka svojho druhu ataraxii alebo ponechaného nevedenia. (...) Treba ju teda chápať ako phronésis, to znamená ako druh múdrosti, ktorý nám umožňuje prežiť (našu existenciálnu a historickú – pozn. R. N.) situáciu. To preto sa dá povedať, že vedenie a pravda nie sú problémami, ktoré dekonštrukcia kladie; problémom je pre ňu otázka moci a authority. Dekonštrukcia tento problém nerieši – ale istým spôsobom s ním žije (...)“*⁶⁶

Je to zaujímavá poznámka, pretože okrem spôsobu života sugeruje taktiež možnosť, že dekonštrukčná stratégia, pokladaná doteraz – nie bez príčin – za jalovú hru, neužitočnú a neschopnú žiadnej faktickej účinnosti vo sfére spoločenskej a politickej skutočnosti, môže naplňať podstatnú kritickú funkciu.

Takto uchopený vzťah moci a authority implikuje dosť manichejskú víziu. Pokúsme sa naň na chvíľu pozrieť z takejto globálnej perspektívy. Iste možno dokázať, že medzi týmito univerzálnymi inštanciami, ovládajúcimi historickosť, jestvuje permanentný konflikt, ostrý a zbavený možnosti akéhokoľvek riešenia. Pretože nejestvuje moc osebe – jestvuje len, nakoľko je vykonávaná. Taktiež nejestvuje text osebe – jestvuje len v performancii. Ideologickú silu moci charakterizuje represívna štruktúra dominancie. Záhadnú autoritu textu – anarchistickú štruktúru nepodriadenia sa. Ideológia smeruje k stlmeniu diseminácie zmyslu a k vytvoreniu stabilnej hierarchie významov, zoskupených okolo dogmatického fundamentu centrálnych hodnôt, ktorý musí uzavrieť hru významov do trvalého systému referencie. Textualita naproti tomu ukazuje, že proces diseminácie nemožno zadržať, spochybňuje ohraničenosť kontextu a jestvovanie fundamentálnej

⁶⁵ MAN, P. de: *Shelley Disfigured*. In: *The Rhetoric of Romanticism*, New York 1984, s. 122.

⁶⁶ BRUNS, G. L.: *Structuralism, Deconstruction, and Hermeneutics*. „Diacritics“, No 1 (Spring), 1984.

pravdy. Voči chápaniu ideológie ako primárnej oblasti, opierajúcej sa o nehybnú hodnotu, sa môže dekonštrukčná intervencia začať pokusom o odzbrojenie moci argumentáciou, že ideológia je tiež textom a – v skutočnosti – nemá význam.

Avšak tu, kde sa rodia perspektívy iných dejín dekonštrukčnej stratégie⁶⁷ a jej ťažko predvídateľné príbehy, sa končia dejiny literárnovednej dekonštrukcie v jej dosiaľ dominantnej podobe.

Z poľského originálu Ryszard Nycz: Dekonstrucjonizm w teorii literatury, in: Nowe problemy metodologiczne literaturoznawstwa, pod redakcją H. Markiewicza i J. Sławińskiego, Wydawnictwo literackie Kraków 1992, s. 213–245 prel. Tomáš Horváth.

⁶⁷ Por. príspevky zbrané v špeciálnom čísle časopisu „Genre“, No 1/2 (Spring/Summe), 1984, text G. Ch. SPIVAK, Love Me, Love My Ombre, Elle, „Diacritics“, No 4 (Winter), 1984 a knihy Ch. NORRISA, The Contest of Faculties, Philosophy and Theory after Deconstruction, London 1985; a H. FELPERINA, Beyond Deconstruction, Oxford 1985. Možno si tu len najvšeobecnejšie všimnúť, že dekonštrukcia ako určitý teoreticko-svetonázorový myšlienkový celok alebo názory jednotlivých dekonštrukcionistov sú charakterizované ako reprezentujúce konzervatívne, liberálne alebo ľavicové (či dokonca ľavičiarske) stanoviská. Nezdá sa teda, že by bola táto orientácia pripísaná k nejakej určitej ideológii.